

Світлана Іванівна Коренева,
методист Центру дитячо-юнацької творчості
Дніпровського району м. Києва,
м. Київ, Україна

УДК 374

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНОЇ ОСОБИСТОСТІ ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ

Раскрыто, что главной задачей общества Украины является формирование патриотизма, гармоничной личности гражданина страны. В условиях внешкольного образования, в центрах детско-юношеского творчества, в процессе воспитания и обучения, происходит гармоничное развитие детей, подростков, молодежи. Уделено внимание важности формирования творческих взглядов, знаний, умений в развитии и социализации молодого поколения.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, внешкольное образование, гармоничное развитие, формирование личности, социализация личности, компетентность педагога, интерактивное занятие

The main problem of society of Ukraine is a formation of patriotism, harmonious personality of citizen of the country. In terms of extramural education, in the centers of junior creativity, in the process of education and learning it is happening harmonious personality development of children, adolescents and youth. It is taken attention in article an importance of creative views, knowledge, skills formation in development and socialization of the young generation.

Key words: patriotic education, extracurricular education, harmonious development, personality formation, socialization of a person, teacher competence, interactive knowledge.

Пам'ять

Запам'ятай – земля єдина!
Коли ім'я тобі – «ЛЮДИНА»,
Коли на серці щось пече –
Підстав ти їй своє плече.

Діди та прадіди спасали, –
Мечем цю землю захищали.
Любили, гріли, цілували,
Щитом та груддю заслоняли.

Коли ім'я тобі – «ЛЮДИНА»,
Підстав землі своє плече.
Та збережи на згадку сину
Своє прославлене лице.

О, як пишаюсь світом цим!

Стежинка змійкою біжить
На поле, у городи...
Як гарно на душі
Серед цієї вроди.

Вклоняюся я до землі,
До луку, до криниці.
Мені співають солов'ї...
Хочу води напитися.

Усім я людям поклонюсь
І «добрий день» скажу їм!
Назустріч щастю повернусь,
О, як пишаюсь світом цим!

Бережіть

Весна зраділа всім бузковим цвітом,
Бо Перемога навесні прийшла,
А вся природа одягнула квіти,
Як наречена знову розцвіла.

Онуки, діти, збережіть навіки
Батьківські заслуги та журбу.
Думки хай будуть ваші, наче ріки –
Й не знають долі чорної тяжбу....

Деснянські вечори

Вже потонуло сонце у Десні.....
А як чудово на душі у мене!
Й стоїть природа в гарному вбранні –
Усе так живе, так зелене!

Ми ідемо лугом босоніж
І торкаємось трави руками.
А в душі немає роздоріж –
Сонце, вітер, небо – разом з нами!

Любов до Природи

Люблю Природу України!
Любов до неї дивна!
Коли зима, коли весна,
А все ж любов єдина!

Радість моя розпочинається
Там, де туга кінчається.
На зелені луки я виходжу –
Та свої пісні я виводжу.

Творімо світ (пісня)

Творімо світ для злагоди, любові,
Щоб стало краще жити на землі.
Це свято радості та доброї волі,
Воно потрібно всім: тобі й мені.
Люди, ви боже Творіння,
Всесвіт – існує для вас,
Єдність – це Боже веління
Разом співати настав вже час
Єдність – це Боже веління,
Разом творити настав вже час!
Коли зіллються всі потоки миру
В Єдине коло – будемо сильніше.
Не втратимо з тобою щирю віру –
Один одному станемо миліше.
Нам це Єднання щастя подарує,
Воно відкриє серце назавжди,
Хай голуб Миру в небесах вирує,
Несе краплини чистої води.

Закон України «Про позашкільну освіту» визначає державну політику в сфері позашкільної освіти, її правові, соціально-економічні, а також організаційні, освітні, виховні умови для отримання дітьми та молоддю позашкільної освіти.

Українська педагогіка визнає творчість як процес діяльності, результатом якого є створення якісно нових матеріальних і духовних цінностей особистості.

Позашкільна освіта – це комплекс знань, умінь та навичок, а також, компетентностей, які отримують вихованці у позашкільних навчальних закладах у час, вільний від навчання у загальноосвітніх та інших навчальних закладах.

Українською педагогікою визначено, що педагогічні основи виховного процесу містять зміст, мету, завдання та закономірності цього процесу, організаційні форми і засоби педагогічного керівництва ним.

Таким чином, організаційно-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу, мають розкрити у комплексі основні ідеї, мету, зміст, організаційні форми і засоби педагогічного керівництва цими процесами.

Основні ідеї життєдіяльності позашкільних закладів

1. Визнання сутності права дитини на вільне самовизначення і самореалізацію, невід'ємного права на вільний вибір. Проблема особистості – це проблема її свободи.

Свобода виявляється самовизначенням духу людини/дитини, її ціннісними пріоритетами. У педагогічному розумінні – це вміння людини/дитини приймати розумне рішення, робити правильний вибір, а також можливість «бути і стати». Свобода є своєрідною рушійною силою активності суб'єкта [4].

У педагогічній діяльності позашкільних навчальних закладів відбувається інтеграція двох процесів забезпечення «свободи від», що передбачає захист дитини від подавлення, гніту, приниження, зокрема захист від особистісних комплексів, а також у вихованні – «свободи для», що визнає створення максимально сприятливих умов для творчої самореалізації.

Людину/дитину необхідно навчати самостійно здійснити вибір, оскільки лише так вони не стануть суб'єктом культури, творцями власного життя. Орієнтація на пріоритет вільного вибору необхідного напрямку позашкільної освіти, виду діяльності для задоволення особистісних інтересів, потреб, реалізації власного життєвого призначення, здійснення цілей, розвитку здібностей, творчої самореалізації тощо.

Свобода, автономність та відповідальність учасників навчально-виховного процесу є головними компонентами в організації й технології навчання дітей і молоді у позашкільному навчальному закладі. Ці складові необхідно постійно розвивати.

2. Визнання єдності та цілісності позашкільної освіти, де навчання постає складовою розвитку гармонійної особистості. У процесі навчання відбувається засвоєння інформації, знань, засобів пізнавальної та предметно-технологічної діяльності.

В основу виховання покладено міжособистісні відносини, живі події та явища оточуючого середовища, спроможні викликати почуттєво-емоційні хвилювання дитини, підлітка. У вихованні переважає ціннісно-орієнтаційний, мотиваційний та емоційний компоненти. У процесі виховання дитина набуває досвіду, сприймає морально-етичні відносини і засоби поведінки як об'єктивні норми.

До того ж, у процесі навчання і виховання засвоюються та реалізуються власні знання, створюються особистісні механізми адаптації, формуються ціннісні орієнтації та відношення до предметів, складається власне розуміння цінностей. У ході навчання і виховання діти не просто переймають будь-який досвід, а набувають власного досвіду творчої діяльності за участю вчителів та інших дітей. Навчання базується не лише на окремих знаннях, уміннях і навичках дій з предметами, а переростає в процес формування особистості та стає формою виховання.

Методику діяльності позашкільних закладів можна оновити, реалізувавши такі основні принципи розвивального виховання: *інтелектуально-моральна та суспільно корисна спрямованість; захопленість; врахування психофізіологічних, вікових та індивідуальних особливостей*; реалізація потреб дітей та молоді в романтиці; новизна вражень, гра; поєднання колективної діяльності та особистісної творчості, самовизначення; використання традицій і новаторства; єдність освітньо-виховної й корекційно-оздоровчої діяльності тощо [3].

Державна Національна Програма «Освіта (Україна XXI століття)» визначає пріоритети національного виховання в українській державі. Вони мають бути спрямовані на формування у молоді і дітей світоглядної свідомості, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій та звичаїв, а також інших соціально-значущих надбань вітчизняної і світової духовної культури [1].

Національне виховання є органічним компонентом освіти та охоплює складові системи освіти. В основу національного виховання покладено принципи гуманізму, демократизму, наступності та спадкоємності поколінь. Концепція виховання дітей і молоді у національній системі освіти наголошує на тому, що головна мета національного виховання – це набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнародних взаємин, формування у молоді, незалежно від національної приналежності, рис громадянина України, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури тощо.

Відповідно до Концепції, ідеалом виховання є гармонійно розвинена, високоосвічена, соціально активна та національно свідомою людиною, яка наділена глибоко громадянською відповідальністю, високими духовними якостями, родинними і патріотичними почуттями. Вона постає носієм кращих надбань національної та світової культури, здатна до саморозвитку та самовдосконалення.

3. Розвиток індивідуальних якостей особистості відбувається засобами позашкільної освіти. *Індивідуалізація* – це спільна діяльність вчителя та учня з розвитку особливого і неповторного, що закладено в дитині від природи та заощаджено життєвим досвідом. Індивідуалізація як принцип педагогічної діяльності передбачає:

- створення соціокультурного середовища для максимально вільної реалізації даних природою якостей (фізичних, розумових, емоційних, психічних тощо);

- організацію особистісно зорієнтованої допомоги дітям у реалізації базових потреб – емоційного різнобічного спілкування не лише з однолітками, а з дорослими з метою освоєння змісту людського життя через доступні сприятливі форми діяльності (гру, професійну діяльність, пізнання). Без цього неможливе народження свого «Я» дитини;

- активна участь вчителя в автономному духовному самобудівництві особистості, в її життєтворчості. На засадах цілей психології виховання під особистісними цінностями доцільно розуміти усвідомлені узагальнені смислові утворення особистості. Особистісно зорієнтоване виховання засобами позашкільної освіти науковці вважають перспективним, оскільки воно виходить з самоцінності особистості, її духовності та суверенності. Його метою є формування людини як неповторної особистості, творця себе та власних обставин.

4. Творча співпраця учасників навчально-виховного процесу в спільній продуктивно поділеній діяльності. Це передбачає відмову від авторитарних відносин і перехід до відносин творчої співучасті в єдиному процесі пізнання, досягненні загальної мети. Така співтворчість є ефективною у різновікових групах. Вона дозволяє розвиватися дітям віку від молодших учнів до старших, разом зі вчителями шляхом зняття психологічних бар'єрів невпевненості в одних, амбіцій інших, передбачаючи прояв терпіння, уваги, коректності, відповідальності у третіх [6].

Атмосфера психологічного комфорту неформального спілкування, вільного прояву себе є більш сприятливою для розвитку творчих здібностей кожного, встановлення взаєморозуміння, поваги тощо. Існування позашкільної освіти завжди базувалося на добровільності вибору дітьми особистісних мотивів, інтересів у тій чи іншій діяльності. Специфіка позашкільної освіти вплинула на визначення мети і завдань.

Головною метою можна визначити розвиток мотивації особистості до пізнання творчості, створення умов для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку дітей і молоді у вільний час, а також задоволення освітніх потреб за допомогою залучення до науково-експериментальної, дослідницької, технічно-конструкторської, художньої, декоративно-прикладної, еколого-натуралістичної, туристсько-краєзнавчої, спортивно-оздоровчої, дозвілєво-розважальної діяльності [2].

Відповідно до Закону України «Про позашкільну освіту», основними завданнями позашкільної освіти є:

- забезпечення необхідних умов для особистісного розвитку, зміцнення здоров'я, професійного самовизначення, творчої діяльності дітей і молоді;
- адаптація їх до життя у суспільстві;
- формування загальної культури;
- організація змістовного дозвілля;
- вільний розвиток особистості та формування її соціально-громадського досвіду;
- виховання у дітей і молоді поваги до Конституції України, прав і свобод людини та громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законодавством України за власні дії;
- виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей українського народу, а також інших націй і народів;
- створення умов для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку дітей і молоді;
- задоволення освітньо-культурних потреб дітей і молоді, які не задовольняють інші складові структури освіти;
- задоволення потреб у професійному самовизначенні та творчій самореалізації;
- створення систем пошуку, розвитку й підтримки здібностей, талантів і обдарувань дітей та молоді;
- формування у дітей і молоді високих фізичних якостей, підготовка спортивного резерву для збірних команд України з різних видів спорту;
- організація дозвілля, профілактика бездоглядності, правопорушень;
- виховання свідомого ставлення до ядерної безпеки та безпеки оточуючих;
- сприяння забезпеченню здорового способу життя дітей і молоді.

Існуючі проблеми у моральному вихованні підростаючої особистості дають підстави сформулювати висновок про те, що виховні методи, які ігнорують почуття, право, свободу і самостійність дитини, індивідуальність підростаючої особистості, ніколи не призведуть до бажаного результату. Тому необхідний пошук нових методів, що змогли б реалізувати ідею свободи, співтворчості у навчально-виховному процесі. Отже, особистісно зорієнтовані технології відкривають широкі можливості розвитку духовних потенцій дітей, виховання у них гуманізму як стійкого ставлення до навколишнього світу.

5. Безперервність освіти є принципом планування та організації освітнього розвитку особистості. Безперервність освіти передбачає засвоєння людиною/дитиною культури діяльності, поведінки та спілкування як довготермінового процесу, залежного від особистості усвідомленого визначення власного руху в оточуючому освітньому середовищі.

Умовою практичного здійснення безперервної освіти є наявність соціокультурного середовища, де відбувається засвоєння дитиною ціннісних орієнтирів, проблемно-цільових установок, засобів і методів

мислення та діяльності, в якому склалася відповідна освітня технологія, що надає можливість знайти шлях у пізнанні світу. Потреби дитини у творчій діяльності, життєвій активності виникають на певному етапі її розвитку [2].

Завдання позашкільної освіти полягає у тому, щоб зафіксувати ці потреби і перетворити їх у необхідність, створивши для особистості індивідуальний шлях творчого розвитку.

6. Усвідомлена системна організація управління навчально-виховним процесом на основі стратегії інноваційного навчання і виховання. Головним у системі інноваційного навчання у позашкільному навчальному закладі є ситуація спільної продуктивної й творчої діяльності вчителя і дитини, вчителя і групи, що впливає на навчання, як на процес становлення особистості, її усвідомленої активності та самоорганізації. Інноваційність передбачає зміну форм і змісту контролю, оцінювання, наслідків навчально-виховного процесу.

Перед педагогічним колективом позашкільного навчального закладу постає завдання щодо збереження цілісності навчально-виховного процесу. Навчання і виховання є двома невід'ємні ланки цього процесу. Провідною метою виховання залишається ідеал особистості, здатної приймати рішення в ситуаціях морального вибору та нести відповідальність за ці рішення перед собою, оточенням, державою.

У сучасній педагогіці прийнято вважати вихованням процес цілеспрямованого, системного формування особистості, зумовленого законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних та суб'єктивних факторів. У широкому розумінні – це комплекс впливів на психіку дитини, спрямованих на її підготовку до активної участі у виробничому, громадському та культурному житті суспільства.

На сучасному етапі одним із актуальних питань виховання дітей і молоді засобами позашкільної освіти є соціалізація особистості. В умовах державотворення України, її національного і духовного відродження постає роль позашкільних навчальних закладів, як центрів соціалізації особистості. Їх діяльність орієнтовано на створення умов щодо вибору дітьми і молоддю життєвих цінностей, духовного, інтелектуального, фізичного розвитку та професійної орієнтації. Тому позашкільну освіту розглядають як процес і результат цілеспрямованої педагогічно змодельованої соціалізації [4].

Для того, щоб відбулось формування гармонійної особистості вихованців, необхідно підвищувати компетентність педагогів, їх методичний рівень у різних напрямках:

- *громадянська компетентність*: патріотизм; активна громадянська позиція; нормативно-правова компетенція; дотримання системи демократичних цінностей;
- *валеологічна компетентність*: духовне здоров'я; фізичне здоров'я; психічне здоров'я; соціальне здоров'я;

- *професійна компетентність*: особистісна зрілість; педагогічна майстерність; здатність до безперервної самоосвіти; особисті досягнення; дослідницька компетенція; предметна компетенція: ерудиція та вдосконалення свого матеріалу; методологічна та акмеологічна компетенція; психологічна компетенція; компетенція у сфері трансляції власного досвіду; дотримання системи демократичних цінностей; модель поведінки, що відповідає законодавству України;

- *загальнокультурна компетентність*: стиль педагогічної діяльності; мовленнєві навички; толерантність; ціннісні орієнтації; педагогічний такт; імідж;

- *медіатехнологічна компетентність*: комп'ютерна грамотність; інформаційна культура; використання їх на заняттях;

- *соціальна компетентність*: рольова ідентифікація; комунікативні здібності; організаторські здібності; емпатія; рефлексія; стиль поведінки в конфліктних ситуаціях; фасилітаційна компетенція.

Головні аспекти компетентності гармонійно розвиненої особистості вихованця:

- *творча компетентність з обраного напрямку*: бажання вихованця вдосконалювати свої знання, вміння та навички протягом періоду навчання;

- *інтелектуальна компетентність*: розвинені пізнавальні інтереси; аналітичність розуму; вміння знаходити конструктивні рішення;

- *загальнокультурна компетентність*: навички самоосвіти; самостійне вирішення виникаючих проблем; орієнтація у культурному просторі; визначення власної життєвої позиції;

- *соціальна компетентність*: толерантність; готовність до співпраці; громадянська відповідальність;

- *емоційна компетентність*: співчуття; інтуїція; вміння адекватно реагувати на успіхи та невдачі;

- *особистісна компетентність*: розуміння себе; самостійність; почуття власної гідності; відповідальне ставлення до власного здоров'я;

- *допрофесійна компетентність*: готовність до професійного самовизначення.

Позашкільна освіта як засіб соціалізації гармонійно розвиненої особистості у суспільстві передбачає:

- методичне та кадрове забезпечення молодіжної політики;

- надання інформаційної правової та психологічно-педагогічної допомоги молоді;

- соціальне становлення та розвиток підлітків і молоді;

- попередження негативних явищ у підлітковому та молодіжному середовищі;

- соціальна підтримка окремих категорій молоді, зокрема інвалідів та сиріт;

- соціально-психологічні та педагогічні дослідження з метою виявлення професійного самовизначення вихованців.

Існує статистика засвоєння інформації (у %):

- 10 – засвоюється від того, що ми читаємо;

- 20 – від того, що ми чуємо, від сприйняття слів, словесного розшифрування;

- 30 – від того, що ми бачимо (розгляд ілюстрації);

- 50 – від того, що бачимо й чуємо (перегляд фільмів, експонатів, спостереження за процесом – візуальне розшифрування);

- 70 – від того, що говоримо (сприйняття та участь у дискусії, бесіді);

- 90 – від того, що ми говоримо та як діємо (відтворення, імітація діяльності, участь у реальному процесі).

Від того, яку модель навчання застосує вчитель, залежить якість навчального процесу:

- *пасивна модель навчання*: учень постає в ролі об'єкта навчання, повинен засвоїти та відтворити матеріал, переданий йому вчителем, текстом підручника тощо, тобто джерелом правильних знань. До відповідних методів навчання належать методи, за яких учні слухають і дивляться (лекція-монолог, читання, пояснення, демонстрація і відтворювальне опитування учнів). Учні зазвичай не спілкуються між собою і не виконують будь-які творчі завдання;

- *активна модель навчання* передбачає застосування методів, що стимулюють пізнавальну активність і самостійність учнів. Учень виступає суб'єктом навчання, виконує творчі завдання, вступає в діалог зі вчителем. Основними методами є самостійна робота, проблемні та творчі завдання (часто домашні), питання від учнів до вчителя і, навпаки, що розвивають творче мислення;

- *інтерактивна модель навчання* (англ. *interact*, де *inter* – взаємний і *act* – діяти). Таким чином, інтерактивний – здатний до взаємодії, діалогу. Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, що має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває успішність, інтелектуальну спроможність.

Суть інтерактивного навчання полягає у тому, що навчальний процес здійснюється за умови постійної, активної взаємодії учнів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де учень і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, вміють і здійснюють. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Воно ефектно сприяє формуванню вмінь та навичок, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії, дає змогу вчителю стати справжнім лідером дитячого колективу.

Опишемо сім етапів інтерактивного заняття:

1. *Мотивація* (5 % навчального часу).

Мета компоненту заняття: фокусувати увагу учнів на проблемі та викликати інтерес до обговореної теми.

2. *Прийняття* або *повторення правил* навчальної діяльності групи (5 % навчального часу).

Мета компоненту заняття: прийняти або повторити правила, що сприятимуть успішній ефективній навчальній діяльності.

3. *Знайомство учасників* (5 % навчального часу).

Мета компоненту заняття: допомогти учням краще пізнати один одного, створити сприятливу атмосферу для навчального заняття.

4. *Представлення теми та очікування навчальних результатів*, визначення очікувань учнів (5 % навчального часу).

Мета компоненту заняття: забезпечити розуміння учнями змісту їхньої діяльності, тобто того, чого вони повинні досягти за результатами заняття.

5. *Надання необхідної інформації* (10 % навчального часу).

Мета компоненту заняття: дати учням достатньо інформації для виконання практичних завдань.

6. *Виконання інтерактивних вправ* (50 % навчального часу).

Мета компоненту заняття: забезпечити активне опрацювання учнями навчального матеріалу в процесі активного пошуку та мисленнєвої діяльності, поєднання змісту заняття з особистим досвідом учнів.

7. *Підведення підсумків, оцінювання результатів* (20 % навчального часу).

Мета компоненту заняття: відрефлексувати процес навчання, що відбувається; оцінити перебіг власного навчання, його результати; узагальнити, систематизувати ідеї, інтерпретувати нові ідеї, обмінятися думками.

Згадані моделі навчання (пасивна, активна, інтерактивна), спрямовані на розкриття творчих здібностей вихованців.

Притча «Крамничка можливостей» яскраво демонструє необхідність допомоги у розкритті кожного

таланту. «Одного разу чоловіку наснилося ніби він ішов містом і зайшов до крамнички. Довго ходив між полиць, де лежали екзотичні овочі та фрукти. Вони приголомшили його незвичайним виглядом, яскравими кольорами, вишуканими пахощами. Коли чоловік взяв з полиці плід, він одразу перетворився на крихітне зернятко. Тоді він вирішив звернутися до продавця: «Дайте мені, будь ласка, ось цей фрукт». Той відповів: «Ми не продаємо плодів, ми торгуємо насінням, а плоди вирощує кожний сам» [5].

Використані літературні джерела

1. Герасименко В. О. Позашкільна освіта столиці (Звіт) [Текст] / В. О. Герасименко. – Київ, 2001.

2. Коваленко В. М. Формування образного мислення в обдарованих учнів основної та старшої школи засобами художньої літератури [Текст] / В. М. Коваленко. – Київ, 1998.

3. Кузьменко О. А. Соціальне становлення особистості в умовах відкритої соціально-педагогічної системи [Текст] / О. А. Кузьменко. – Київ, 2000.

4. Ковбасенко Л. Г. Організаційно-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу [Текст] / Л. Г. Ковбасенко // Методичний посібник для педагогічних колективів позашкільних навчальних закладів. – Київ, 2000.

5. Ковганіч Г. Г. Методичні розробки до методичних семінарів в БДТ «Північне сяйво» Святошинського району м. Києва / Г. Г. Ковганіч. – Київ, 2014–2015.

6. Сисоєва С. О., Вайнова Р. Х. Творчі можливості учнів та оцінка рівня їх сформованості [Текст] / С. О. Сисоєва // Методичні рекомендації. – Київ, 1993.